

**ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ И СЪВРЕМЕННИ НАПРАВЛЕНИЯ
В ГЕОГРАФИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО И СЕЛИЩАТА
В БЪЛГАРИЯ**

Л. Динев и Н. Мичев

Географията на населението и селищата в България за 25 години народна власт показва твърде бърз напредък и развитие. Антропогеографската основа, върху която почиваше и се развиваше тяхната методология при условията на капитализма, бе ликвидирана. В географията на населението и селищата настъпи коренно методологическо преустройство на марксистко-ленинска основа. За това преустройство важна роля изигра все по-широкото утвърждаване на този географски отрасъл в Съветския съюз, увеличаването на теоретическите и специалните публикации и провеждането на редица съвещания, на които бяха обсъждани голям брой въпроси. Изясни се, че географията на населението и селищата представлява клон на икономическата география, който има своя собствена, ясно определена тематика, своя методика, свои собствени практическо-приложни задачи. Всичко това обяснява защо традиционно насоченото внимание към разработване на проблеми от областта на географията на населението и селищата в първите години след Девети септември изостана в своето развитие. Разработени бяха определен кръг проблеми, свързани с проучване на гъстотата на населението, миграционните движения, някои селища и др.

През последните десетина години интересът към географията на населението и селищата отново се засили. Към ония икономгеографи, които от по-рано се занимаваха с география на населението и селищата (Л. Динев, И. Пенков), се присъединиха и други икономгеографи (Ив. Велчев, М. Мичев, Н. Мичев, Кр. Кръстев, Св. Кираджиев и др.). Разнообрази се не само тематиката, но и проблематиката. Тя става все по-актуална и се насочва все повече с лице към практиката. Географският аспект при изучаване проблемите на населението и селищата разкрива големи възможности в тази насока и по-специално в урбанистиката, районното териториално планиране и пр.

Недоверието, с което се отнасяха до неотдавна отговорни другари и институции, незапознати със същността на съвременната методология на географските науки и в частност тази на географията на населението

и селищата, вече е почти преодоляно. Постепенно се внесе и по-голяма целенасоченост в тактиката и проблематиката на географията на населението и селищата. В резултат на това броят на конкретните изследвания се увеличи, което е сигурна гаранция за появата на публикации с методологически характер, каквито все още представляват твърде голяма рядкост. Уклонът да се правят само характеристики на населението и селищата означава да се върви по стария шаблон, който намалява авторитета на географията. За да извоюва своето заслужено място, географията на населението и селищата в България трябва да се ориентира към разработването на актуални теми и проблеми, които трябва да бъдат разработвани на базата на оригинална географска методика, да служат на практиката чрез своя прогнозен характер и да обогатяват географията.

В географията на населението се очертават няколко направления, които са тясно свързани с нейната същност. Едно от тях засяга проблемите на териториалното разпределение на населението и трудовите ресурси в България. По тези проблеми се работи на доста широк фронт. Особено внимание се обръща на гъстотата на населението като показател за териториалното му разпределение и за измененията, които настъпват в резултат от неговото преразпределение. Анализите са неделимо свързани с използването на картографски методи. За целта са изработени и някои карти за гъстотата на населението, между които заслужават по-голямо внимание тази, приложена към т. 2 на монографията «География на България» (Л. Динев, 1961), и изработеният авторски оригинал на карта за гъстотата на населението, предназначена за Националния атлас на България (Л. Динев, Н. Мичев). Това наложи обработването на голям брой изходни материали, дискутиран бе и въпросът за най-целесъобразната методология и методика за представяне гъстотата на населението. Трябва обаче да се търси още по-съвършена методика от тази, която се използва сега, за да могат да се обхванат и най-чувствителните изменения в гъстотата на населението и неговото преразпределение.

Специални проучвания и разработки се направиха за изясняване и на проблема за състоянието, развитието и териториалното разпределение на трудовите ресурси в отделни райони на България. Проучванията обхванаха няколко типични територии — Ловешката крайградска зона (1960), Пернишки (1964), Видински (1965) и Пазарджишки окръг (1965), Ихтиманския край (1965) и др. В тази насока колективът на катедрата по обща стопанска география (Л. Динев, Ив. Велчев, З. Борисов и Кр. Кръстев) постигна редица положителни резултати — методологически, методически и практически приложения. Извършените проучвания се използваха от съответните окръжни съвети в тяхната конкретна работа. Прилаганата методика и опит се използваха от Държавния комитет по планиране при съста-

вяне на методика за проучване на трудовите ресурси в страната. Авторският колектив може да направи някои общи изводи.

Сериозна трудност за географския аспект при проучването на този проблем е липсата на изходна статистическа информация. При все това чрез прилагане на специална методика авторският колектив успя да се добере до необходимите данни, да ги разработи и анализира получените резултати.

В последно време се обръна внимание и върху проблема за пространствените различия и изменения във възпроизводството на населението (Н. Мичев), които оказват голямо влияние върху формирането на трудовите ресурси, а чрез тях и върху териториалното разпределение на производството и характера на селищната мрежа. Разкриването на сегашното състояние и тенденциите в неговото развитие има голямо практическо значение. Анализът на факторите и условията позволява да се установят регионалните причини за по-високата или по-ниската раждаемост и смъртност и чрез система от мероприятия да се предотвратят отрицателни тенденции. Икономикогеографските проучвания по този проблем могат да имат голям стопански ефект, поради което те трябва да се провеждат както в общодържавен, така и в регионален аспект.

Друг основен проблем в областта на географията на населението, който бе предмет на конкретни проучвания през последните години, засяга миграционните движения в България. Частично този проблем бе засегнат при проучване развитието и териториалното разпределение на населението и трудовите ресурси (Л. Динев, Ив. Велчев и др. — вж. цит. съч.). На тези проучвания е дадена географска насоченост, присъща и на по-старите проучвания (Ив. Батаклиев, Г. Гунчев, Д. Яранов, Л. Динев, И. Пенков и др.). Тя е свързана с доста големи трудности поради липса на готова статистическа информация и трябва да се търсят други методи за набирането ѝ, които са ефективни, но доста трудоемки. Чрез тези методи се създава възможност да се разкрият не само миграционните потоци, но и тяхната динамика, численост, география и причини — нещо, което има много голямо теоретическо и практическо-приложно значение. В съвсем тясна връзка с миграционните движения стои и проблемът за урбанизацията, нейните причини, големина, оптимални размери и пр.

Все в тази връзка напоследък се обръна внимание и на проблема на трудовите миграции (Л. Динев, 1968), като се направиха сполучливи проучвания на много места в страната. Трудовите миграции разкриват не само трудовите потоци, но и редица други икономикогеографски зависимости, явяват се един от ефективните показатели за разкриване границите на микрорайоните, локалните зони на икономическа гравитация, крайградските зони и пр. Разработките по този проблем се затрудняват поради липсата на всякаква статистическа информация. Тя трябва да се събира по анкетен път, за което е разработена вече специ-

ална методика, но се срещат известни трудности при нейното прилагане.

Проблемите на миграционните движения в последно време се разработват и от икономисти (В. Тодоров, 1968). Те базират своите изводи само въз основа на най-общите числови информации, които се събират в Държавното управление за информация и страдат от географска конкретизация.

Важен и основен проблем представлява прогнозирането на всички явления, свързани с населението, неговия брой, възпроизводство, миграционни тенденции и т. н. За градоустройствени цели и за целите на районното териториално планиране установяването на перспективния брой на населението е от много голямо значение. Икономгеографите трябва да се приучат добре да си служат с различните разработени за целта методики. Специална публикация засяга този въпрос, разглеждан през призмата на икономгеографа (Н. Мичев, 1959). При все това прогнозирането на населението и на останалите демографски явления, разглеждани на географска основа, не са внедрени още на широко в икономгеографската практика и това е една слабост, която трябва да бъде преодоляна.

Поставени са вече за разрешаване проблемите за прогнозирането и моделирането (М. Минков) на миграционните движения. Тези проблеми са трудни за разрешаване, но те имат много важно практическо-приложно значение, тъй като са тясно свързани с перспективното развитие на производителните сили. По разработването на тези проблеми икономгеографите изостават.

По география на селищата се очертават три основни проблема, по които са осъществени значителни успехи — монографично изучаване на нашите градове и села, изясняване типологията на селищата и класификация на селищата.

Монографичните изследвания на нашите градове се извършват системно. Излезли са досега над 10 монографии за градове — едни в научните издания, а другите — в географската библиотека. Това начинание е много полезно и то трябва да продължи. Налага се обаче от тези монографични издания да се отстранят научнопопулярните разработки, които се диктуват от издателствата по чисто търговски съображения, а авторите да се стремят към написването на оригинални научни изследвания, в които да се избягват чистите описания и шаблон.

Заслужава да се обърне по-голямо внимание върху икономгеографското изследване на средните и големите села. Важно и актуално значение сега придобива проблемът за тяхното перспективно развитие. Непрекъснатата механизация, концентрацията и новата организация на производството и труда в селското стопанство и съществуващите тенденции за по-равномерно разпределение на промишлените предприятия ще предизвикат съществени количествени и качествени изменения в тези села. Разкриването и прогнозирането на тези изменения имат важно теоретическо и практическо-приложно значение.

Типологията на нашите селища се изучава отдавна. Основният

проблем, върху който се поставя сега ударението, е изучаването на пръснатите селища, и то главно с оглед на тяхната трансформация и групиране. Този проблем не може да бъде правилно разрешен без предварително изследване на причините за възникването и развитието на този тип селища. В тази насока са извършени редица изследвания (Л. Динев, И. Пенков, Н. Мичев — 1964, и др.), в които се разглежда освен типологията и други страни, специфични за тези селища. При социалистическия начин на производство пръснатите селища, възникнали при други общественно-икономически условия, следва постепенно да отмерат, но това не трябва да стане стихийно, а планомерно, въз основа на задълбочени проучвания.

Важно място заема при география на селищата проблемът за функционалната и числената класификация на градовете и селата. В тази насока са направени добри разработки (Ив. Велчев — 1963, И. Пенков — 1961, Ив. Велчев и М. Мичев — 1964, И. Пенков и Е. Лозанов — 1964, и др.). Проблемът е доста сложен. Направеното досега дава много добър начален тласък с известни научни приноси. Налага се обаче да продължи работата, като се подходи по-задълбочено. Необходимо е в случая да се изхожда от нашите условия при числената класификация и на градовете, и на селата, а при функционалната класификация се използва не само един показател, а комплекс от показатели.

Друг проблем, по който у нас почти не е работено, е районирането на населението и селищата. Този проблем има извънредно голямо значение за социалистическата икономика. Установяването на регионалните различия и сходства на населението и селищата и тенденциите в тяхното изменение разкриват големи възможности за усъвършенстване на териториалната организация на производството, строителството и обслужването на населението. Това за нашите условия е сравнително трудна задача, което произтича и от обстоятелството, че все още в световен мащаб методологическите и методическите въпроси по него са недостатъчно изяснени. Това обаче не трябва да ни демобилизира, още повече, че съществуват изходни статистически информации и реални условия за научно разработване на този проблем.

Не можем да не подчертаем дебело, че всички тези проблеми, по които се работи в географията на населението и селищата, не могат да се разглеждат самостоятелно. В една или друга степен те са взаимно свързани и взаимно обусловени и се проявяват комплексно, както е комплексна и тяхната обвързаност с материалното и нематериалното производство. При това развитието на географията на населението и селищата има своя географска специфика, която я отличава от демографията и урбанистиката, гдето тези въпроси се разглеждат от друг аспект. Това ще ни предпази не само от увлечения, но ще ни гарантира и възможността да подхождаме при разрешаването на поставените въпроси географски.

Направеното от българските икономгеографи за 25 години народ-

на власт по географията на населението и селищата показва, че този клон на икономическата география проявява през последните години тенденция на сравнително бързо развитие. Налага се да се използва направеното и да се положат още по-големи усилия за утвърждаване на географията на населението и селищата като един широко развит и действен клон на икономическата география. В това отношение пред българските икономгеографи стоят за разрешаване редица важни и отговорни задачи. Те ще допринесат не само за издигането на географията на населението и селищата у нас на по-високо теоретическо равнище, но и за по-пълното ѝ използване при разрешаване на практическо-приложни проблеми в социалистическото ни строителство.

Тези задачи на географията на населението и селищата в България ние виждаме групирани в следните насоки:

Разработване принципите, методологията и усъвършенстване на научноизследователските методи на географията на населението и селищата като икономгеографска дисциплина и разкриване на нейните практическо-приложни задачи, свързани със социалистическото строителство на нашата страна и по-конкретно с разрешаването на градоустроителни проблеми, с проблемите на районното териториално планиране, перспективното планиране на производството и развитието на производителните сили.

Изучаване проблемите на териториалното разпределение и гъстотата на населението в България.

Изследване географията на трудовите ресурси, тяхното рационално използване и перспективно планиране.

Изучаване географията на миграционните движения и процеси на трудовите миграции и на урбанизацията и връзката им с териториалното разпределение на производството.

Изследване перспективния брой на населението в отделни селища и райони във връзка с решаването на проблема за по-правилно разпределение на производството.

Изследване генезиса и типологията на селищата и по-специално на пръснатите селища с оглед на тяхното по-правилно градоустроително развитие и прегрупиране.

По-нататъшно разработване и усъвършенстване на функционалната и числената класификация на градските и селските селища с оглед на правилното изработване на перспективните им районни планове. Разработване проблема за трансформация на големите селски селища в градски селища. Изясняване новата мрежа на населените места.

Изследване икономгеографските проблеми на малките, средните и големите градове с оглед на тяхното перспективно развитие.

Комплексно изследване на географията на населението и селищата в отделните райони, подрайони и микрорайони. Разкриване районно-образуващото значение на селищата и населението с оглед на по-правилното разграничаване на таксономичните единици при икономгеографското райониране.

ЛИТЕРАТУРА

- Бешков, А., Л. Динев и З. Борисов — История на географията и географските открития, Изд. 3, глава V — Географията в България, стр. 221—250, София, 1966.
- Велчев, И., З. Борисов и К. Кръстев — Ловешка приградска зона. Икономгеографско проучване с оглед на състоянието и разпределението на трудовите ресурси, ГСУ, БГГФ-т, кн. 3 — География, т. 55, София, 1962.
- Велчев, И. — По въпроса за функционалната структура на градовете в България с оглед на тяхната класификация, ГСУ, ГГФ-т, кн. 2 — География, т. 56, София, 1963.
- Велчев, И. — Нарастване, количествена класификация и географско разпределение на градовете в България, Сборник в чест на Й. Захариев, София, 1964.
- Велчев, И. и М. Мичев — Функционална класификация на малките градове в България, Проблеми на географията в НРБ, София, 1964.
- Велчев, И. и З. Борисов — География на населението в Ихтиманско, Изв. Бълг. географ. д-во, кн. 5, София, 1965.
- Гълъбов, Ж. — История на географските изследвания на България, «География на България», т. 1 — Физическа география, БАН, София, 1968.
- Динев, Л., И. Пенков и Н. Мичев — Пръснатите селища в България, Проблеми на географията, т. 1, София, 1964.
- Динев, Л., И. Велчев, З. Борисов и К. Кръстев — Структурни особености, разпределение и проблеми на трудовите ресурси от селата на Пернишки окръг, ГСУ, ГГФ-т, кн. 2 — География, т. 57, София, 1964.
- Динев, Л. — Състояние и задачи на географията на населението и селищата, Изв. Бълг. географ. д-во, кн. 5, София, 1965.
- Динев, Л., И. Велчев, З. Борисов и К. Кръстев — Някои основни икономгеографски проблеми на населението и трудовите ресурси във Видински окръг, ГСУ, ГГФ-т, кн. 2 — География, т. 58, София, 1965.
- Динев, Л., И. Велчев, З. Борисов и К. Кръстев — Географско разпределение, структура и проблеми на населението и трудовите ресурси в Пазарджишки окръг, ГСУ, ГГФ-т, кн. 2 — География, т. 59, София, 1966.
- Динев, Л. — Върху някои проблеми на трудовите миграции на населението в България, ГСУ, ГГФ-т, кн. 2 — География, т. 61, София, 1968.
- Динев, Л. — Развитие и постижение на географските науки в България за 25 години народна власт, сп. Научен живот, кн. 2/1969.
- Мичев Н. — По въпроса за перспективното изчисление на населението на нашите селища, Изв. Бълг. географ. д-во, кн. 2, София, 1959.
- Пенков И. и Е. Лозанов — По въпроса за нарастването и географското разпределение на градското население и градовете в НРБ България за 20 години социалистическо строителство, ГСУ, ГГФ-т, т. 57, София, 1964.
- Пенков, И., Л. Динев, М. Мичев и Б. Иванов — Развитие на икономическата география в България. Проблеми на географията в НРБ, т. 1, София, 1964.
- Тодоров, В. — Миграционни процеси и някои социално-икономически и културно-битови проблеми на селата в България, БАН, София, 1968.
- *** — География на България, т. 2 — Икономическа география, БАН, София, 1961.

PROBLÈMES FONDEMENTAUX ET TENDANCES
CONTEMPORAINES DANS LA GÉOGRAPHIE
DE LA POPULATION ET DES LOCALITÉS
EN BULGARIE

L. Dinev et N. Mitchev

R é s u m é

Après la deuxième guerre mondiale, pendant les 25 années du pouvoir populaire, la géographie de la population et des localités s'est développée relativement vite et a atteint des succès considérables. Il s'est accompli au début une réorganisation fondamentale méthodologique sur la base du marxisme-léninisme en mettant fin aux méthodes anthropogéographiques. Il est devenu évident que la géographie de la population et des localités représente une branche de la géographie économique et qui a sa propre thématique, sa méthodologie, ses propres problèmes appliqués d'une façon pratique. Une plus grande tendance s'est introduite dans les questions thématiques et problématiques.

Dans la géographie de la population apparaissent quelques tendances qui sont étroitement liées à l'étude des problèmes de la population en Bulgarie. Parmi eux méritent l'attention la répartition territoriale de la population et des ressources du travail, la densité de la population, les différenciations géographiques et les changements dans la régénération de la population, les mouvements de migrations, de main d'oeuvre et autres.

Dans la géographie des localités ressortent trois problèmes fondamentaux liés à la géographie des localités de la Bulgarie au sujet desquels ont été réalisés des succès considérables — l'étude monographique des villes et des villages, l'éclaircissement de la typologie des localités et la classification des localités (génétique, numérale et fonctionnelle).

À la géographie de la population et des localités en Bulgarie se posent les importants problèmes suivants à résoudre:

1° L'élaboration des principes et de la méthodologie et le perfectionnement des méthodes de recherches scientifiques de la géographie de la population et des localités en temps que discipline géographique économique la découverte de ses problèmes appliqués d'une façon pratique et liés à la construction socialiste de notre pays — plus spécialement à la solution des problèmes constructifs urbains aux problèmes de l'emménagement de territoire à la planification perspective de la production et au développement des forces productives.

2° Études des problèmes de la répartition territoriale et la densité de la population en Bulgarie.

3° Études de la géographie des ressources du travail, de leur utilisation rationnelle et de la planification perspective.

4° Études de la géographie des mouvements de migration et des migrations de main-d'oeuvre et leurs rapports avec la répartition territoriale de la production.

5° Étude du nombre perspectif de la population dans les différentes localités et régions en rapport avec la solution du problème d'une répartition plus juste de la production.

6° Étude de la génétique et de la typologie des localités et plus spécialement des localités éparpillées compte tenu de leur développement urbain plus régulier et de leur regroupement.

7° Développement ultérieur et perfectionnement de la classification fonctionnelle et numérale des localités urbaines et rurales compte tenu de la juste élaboration de leurs plans territoriaux perspectifs.

Elaboration du problème de la transformation de grandes localités rurales en localités urbaines. Études de géographie économique de petites villes, de villes moyennes et de grandes villes par égard à leur développement perspectif.

8° Étude complexe de la géographie de la population et des localités dans les différentes régions, sous régions, microrégions. Découverte et l'importance de la formation territoriale la population et les localités, compte tenu d'une différenciation plus juste des unités taxonomiques dans la division en régions de l'économie géographique.